

Spomen park poginulima na „Sremskom frontu“ – Adaševci kod Šida

„SREMSKI FRONT“ – ISTINA I KONTROVERZE

U Srijemu, Bačkoj i Banatu, do jeseni 1944. godine nije bilo nikakvih ratnih operacija većeg opsega,¹ kao uostalom, i u Srbiji, otkuda su se partizanske postrojbe u kasnu jesen 1941. godine (poslije neuspjele suradnje s četnicima), morale potpuno povući.

Težište ratnih aktivnosti prebačeno je na područje NDH, gdje su u svim većim sukobima sudjelovali i antifašisti-partizani svih nacionalnosti porijeklom iz regija koje će tvoriti buduću Vojvodinu, organizirani u nekoliko postrojbi.

O tomu, jedan od partizanskih zapovjednika, u svojoj knjizi kaže:

„ (...) Od pripadnika svih nacionalnosti sa teritorija Vojvodine, formirano je u toku rata 13 (trinaest) vojvođanskih brigada, a u vreme oslobođenja Bačke još dve – jedna od pripadnika slovačke, a druga od pripadnika mađarske nacionalnosti. “(Vidi: Sreta Savić, 51. vojvođanska divizija, Beograd, 1974., str.7.; istaknuo: Z.P.).

Prema pisanju ovog autora (na str. 4. iste knjige), dvije vojvođanske divizije (16. i 36.) bile su formirane u istočnoj Bosni za vrijeme rata, dok je 51. ustrojena pred kraj rata, na prostoru same Vojvodine.

Budući da je Sreta Savić bio zapovjednik III vojvođanske NOU – *Narodnooslobodilačke udarnedivizije* (koja je nastala objedinjavanjem 7., 8. i 12. vojvođanske brigade, 30 listopada 1944. godine) za pretpostaviti je da je bio upućen u ustroj i funkcioniranje partizanske vojske i da su ovi podaci vjerodostojni.

¹Vidi: *Historijski atlas za niže razrede srednjih škola*, Zagreb, 1954., str. 29-30.; zemljovidi s prikazom ratnih operacija na području okupirane Jugoslavije.

Vojvodina je od početka rata imala svoj „*Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Vojvodine*“ (GŠ NOV i POV) i „*Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine*“ (GNOOV), a njezini „delegati“, koji su smatrani nekom vrstom „narodnih“ zastupnika (iako su ih izvan legalne demokratske procedure i na temelju svojih ideoloških kriterija političke podobnosti na ta mjesta postavljali Komunistička partija i vojni vrh), ravnopravno s onima iz drugih krajeva odlučivali su u svim tijelima struktura ratne vlasti, uključujući i najviše zakonodavno tijelo – AVNOJ.

Delegacije svih sastavnica buduće države (pored republika, i pokrajine Vojvodina² te Kosovo i Metohija, kao i regija Sandžak), su, dakle, sukladno tadašnjim kriterijima, imale potpuno jednak pravni status.

Ove činjenice bitne su iz jednog sasvim jednostavnog razloga: u tada postavljenom sustavu vrednovanja i shvaćanja „jednakosti“ i „ravnopravnosti“ u okviru buduće komunističke jugoslavenske države, položaj svake nacije uvelike je ovisio o njezinom sudjelovanju u antifašističkoj borbi, odnosno, o ratnim zaslugama, pa u konačnici i od ratnih gubitaka, odnosno broja žrtava koje su pojedini narodi, republike, pokrajine ili regije podnijeli u ratu.

Od strane komunističkog vrha, rješavanje nacionalnog pitanja bilo je postavljeno u samo središte revolucionarne borbe (budući da se s pravom smatralo kako je upravo to bio jedan od glavnih uzroka neuspjeha Prve Jugoslavije), pa su stoga narodi i pozivani u borbu za nacionalno oslobođenje, s čvrstim obećanjima o punoj slobodi i ravnopravnosti u budućoj državnoj zajednici. To je, uostalom, bilo zapisano i u dokumentima sa Drugog zasjedanja AVNOJ-a (29. studenoga 1943. godine), kada je donesena odluka o stvaranju buduće federativne države, a sadržano je i u svim poslijeratnim ustavima Jugoslavije.

Može se slobodno reći, da su ***istaknuta načela nacionalne slobode, kao i jednakosti i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti, u formalnom i propagandnom smislu bili najvažnija sastavnica revolucionarne komunističke doktrine, te da se na toj platformi nastojalo omasoviti partizanske redove i motivirati građane za pristup, kako partizanima, tako i samoj Komunističkoj partiji.***

Što se žrtava tiče, prema procjenama, tijekom četverogodišnje okupacije, na području

² Kad je riječ o pojmu „pokrajina Vojvodina“, onda treba imati u vidu, da je ona u razdoblju nakon Prvoga svjetskog rata (i razgraničenja Kraljevine SHS s Mađarskom), obuhvaćala dijelove regija Baranje, Bačke i Banata – bez Srijema koji je sve do 1946. godine u cjelosti pripadao Hrvatskoj. Tek razgraničenjem iz 1946. godine, od dijelova regija Bačke, Banata i istočnog Srijema formirana je AP Vojvodina. Očita je namjera povezivanja ovih područja sa Srbijom, budući da je prethodno Srijem pocijepan na „istočni“ i „zapadni“, odnosno, Hrvatskoj je oduzet istočni dio Srijema, a istočna hrvatska granica pomaknuta iz Zemuna u Ilok.

Vojvodine, živote je izgubilo najmanje 50.000 njezinih građana, što su, obzirom na broj stanovnika, enormni gubici koji su i daleko veći ako se u obzir uzme komunistička odmazda prema pripadnicima autohtone njemačke manjine (*volksdeutscherima*) koji su odlukom AVNOJ-a iz 1944. godine kolektivno proglašeni „građanima nemačkog Rajha“ i tako svrstani

u „neprijateljski element“ (iz čega su izuzeti samo oni koji su mogli dokazati da su „aktivno, sa puškom u ruci sudelovali u partizanskom pokretu ili ga aktivno pomagali“).

Posljednji mjeseci rata na području istočne Slavonije, Baranje, Bačke, Srijema i Banata, bili su, dakle, obilježeni burnim događanjima, među ostalim, i najvećim ratnim operacijama, kakve nisu zapamćene u cijelom dotadašnjem sukobu na tlu okupirane Jugoslavije.

Uvidjevši da *Crvena armija* skupa s bugarskim snagama već silovito nadire s istoka, i u strahu da bi njihov ulazak u Beograd prije jugoslavenskih partizanskih postrojbi vjerojatno značio gubitak vlasti i strateških pozicija, te u očima zapadnih saveznika kompromitirao i umanjio doprinos NOVJ i KPJ u oslobađanju zemlje, Tito i *Vrhovni štab* odlučili su da je što skorije oslobađanje ovog grada prioritetni ratni cilj.

Na čelu partizanske vojske, koja je iz Bosne jurnula prema Beogradu, nalazio se **Peko Dapčević**. Ušavši u Srbiju, partizani su proglasili opću mobilizaciju. U dva navrata, u tim posljednjim mjesecima rata, u „užoj“ Srbiji mobilizirano je (navodno) ukupno oko 300.000 ljudi³, a pojavio se i ne mali broj onih koji su najednom postali „dobrovoljci“, pa su, napuštajući četničke i druge kvislinške postrojbe, iz straha od odmazde, masovno prilazili partizanima.⁴

Dakle, nije bilo govora o nekoj naglo probuđenoj „ideološkoj svijesti“ ili „patriotizmu“, nego o čisto pragmatičnom priklanjanju pobjedničkoj strani. Desetine tisuća četnika, njihovih suradnika i simpatizera, svjesni da su izgubili rat, nastojalo je spašavati kožu na sve moguće načine, pa i prelaskom u partizanske postrojbe.

Važnu ulogu u tomu imala je kolektivna amnestija za pripadnike 'Ravnogorskog četničkog pokreta Draže Mihailovića' i domobrane, koju je u kolovozu 1944. godine obnarodovao Vrhovni štab NOV i PO, te naredba kralja Petra tzv. Jugoslovenskoj vojsci u Otadžbini (što je bio samo drugi naziv za četnike Draže Mihailovića) od 12. rujna 1944. godine, kojom im

³ O ovome **Nikola Bugarčić**, u polemici preko beogradskog *NIN*-a koja se početkom jeseni 1984. godine razvila povodom prijedloga o obilježavanju *Sremskog fronta*, kaže: „Samo u užoj Srbiji u NOVJ je stupilo preko 300.000 novih boraca ... (...) Ne mogu i nikada nisam mogao da shvatim ovakvo 'rangiranje' učesnika narodnooslobodilačkog rata – prvoborci, ostali borci, mobilisani borci. Naročito ne mogu da prihvatim izdvajanje ove poslednje kategorije i to iz dva osnovna razloga. Prvo, neprijateljski kuršum ne bira koga će da pogodi ... a na Sremskom frontu, s obzirom na to da su oni sačinjavali glavnu masu boračkog sastava svih jedinica ... oni su najviše ginuli. Drugo, što biti mobilisan u svoju, narodnu vojsku, u Srbiji nije nikada bila sramota. Pa i Karađorđe je dobijao i gubio bitke sa mobilisanim borcima! Da i ne govorim o generacijama naših očeva, čijim se podvizima na Ceru, Kolubari, Kajmakčalanu s pravom divimo i ponosimo.“ (Nikola Bugarčić, *Dug prema istoriji i pouka*, *NIN*, Beograd, 16. rujna 1984.; objavljeno u knjizi dr. Miladina Stevanovića, *Na Sremskom frontu*, Gornji Milanovac, 1985., str. 361-362.).

⁴ Ovu pojavu naglog i masovnog prelaska iz četnika u partizane u Srbiji pred sam kraj Drugoga svjetskog rata, osamdesetih godina je, u zgodnu izreku sazeo veliki srpski nacionalist, dječji pjesnik **Brana Crnčević**, riječima: „***Pametančovek odlazi u četnike, a vraća se iz partizana***“.

se nalaže da se stave pod zapovjedništvo Titovih snaga. Ovi potezi tekli su sinkronizirano, i bili rezultat njihovih međusobnih dogovora (Tita i kralja Petra), pod pokroviteljstvom Britanaca.

Tu leži „misterij“ naglog jačanja partizanskog pokreta u Srbiji u posljednjim mjesecima rata.

Istine radi, treba podsjetiti, da upravo iz razloga masovne i gotovo bezuvjetne lojalnosti uspostavljenom okupacijskom režimu i velikom utjecaju četničkog pokreta i Nedićeve kvislinške vlasti, Komunistička partija i partizanski pokret nikad nisu zaživjeli u Srbiji, niti je u njoj (do završnih ratnih operacija), bilo antifašističkog otpora širih razmjera. Tako je **ASNOS (Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije) formirana tek nakon oslobođenja Beograda, krajem listopada mjeseca 1944. godine, a Komunistička partija Srbije poslije rata.**

Pogledaju li se cjeloviti podaci za područje Jugoslavije, partizanski pokret je krajem 1941. godine brojao oko 5.000 ljudi, a rat je 1945. godine završio s brojkom od čak 800.000 pripadnika – što je progresija kakvu je u povijesti ratova i revolucija postigla rijetko koja vojska na svijetu.

U jesen 1944. godine, obzirom na razvoj situacije na terenu, od strane jugoslavenske vojske na pojedinim dijelovima fronte bilo je i taktiziranja. Moralo se čekati *Crvenu armiju* (koja je skupa s postrojbama *Bugarske narodne armije* nadirala s istoka) jer bez njih nije bilo moguće razbiti čvrste neprijateljske formacije (koje su se borile na život i smrt), ni oko Beograda, niti na području istočne Slavonije, Srijema, Baranje, Bačke i Banata.

U tom kontekstu, bez značaja nisu niti podaci koje spominje Sreta Savić (isto, str.6.), tvrdeći da je bio oslobođen „*ceo Banat do 10. oktobra*“, a „*do 25. oktobra konačno oslobođena i čitava Bačka*“. Sasvim je jasno, dakle, da je glavni udar dolazio s istoka (jer, kronološki gledano: Bela Crkva je oslobođena 1. listopada, Vršac 2. listopada, Zrenjanin 3. listopada, Pančevo 6. listopada – kao i Kikinda ...), dok je velika bitka za Beograd okončana 20. listopada.

U grozničavoj utrci s daleko moćnijim sveznicima (ali u ovom slučaju i suparnicima), jugoslavenski vojni vrh angažirao je sve raspoložive snage, uz pregrupiranje postrojbi i užurbane pripreme za završnu bitku, uključujući i ***masovne mobilizacije, kako u Srbiji, tako idiljem Srijema, Baranje, Bačke i Banata, pri čemu su u ovim regijama u rat pozivana čak i djeca između 12 i 20 godina starosti*** (dakle, maloljetnici – jer tada se punoljetnost stjecala s navršenom 21 godinom života).

„ (...) *Glavni štab NOV i PO Vojvodine preduzeo je odmah mere za popunu ljudstvom, naoružanjem i ostalim materijalnim sredstvima ...pokrajinski komitet KPJ i Izvršni NOO Vojvodine takođe su preduzeli opsežne organizacione i političke mere za učvršćenje vlasti narodnooslobodilačkih odreda i za mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih snaga za dalju borbu ...*

Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine i Glavni štab NOV i PO Vojvodine izdali su 24.oktobra (1944. – opaska Z.P.) proglas u kome pozivaju sve pripadnike naroda i narodnosti

koji žive u Vojvodini da se svrstaju pod zastavu narodnooslobodilačke borbe, stupe u redove NOV-a i pomognu da se fašistički okupatori gone do Beča, Pešte i Berlina.“ (Sreta Savić, isto, str.7.).

Po prvi put u četiri ratne godine, partizanska vojska se u hodu reorganizirala i pripremala za teški i neizvjesni frontalni sukob s tehnički izuzetno opremljenim protivnikom; k tomu – na ravničarskom terenu gdje su njive i polja već bili raskvašeni jesenjim kišama, s perspektivom ratovanja kroz cijelu zimu.

Po svaku cijenu, nastojalo se biti dostojan takmac *Crvenoj armiji*, i pokazati snagu jugoslavenske partizanske vojske, od čega je ovisila i pregovaračka pozicija koju će nova Jugoslavija imati na kraju rata.

Desetine tisuća mladića, djevojaka i djece, potpuno nespremni, neiskusni, neobučeni i neosposobljeni za ratovanje, slabo odjeveni i naoružani, krvarili su i ginuli u blatnim rovovima – gotovo bez hrane, lijekova i drugih elementarnih uvjeta za preživljavanje. Mnogima od njih bio je to prvi susret s oružjem i ratom, i ujedno posljednja bitka. „Obuka“ koju su prolazili, sastojala se u na brzu ruku organiziranim kratkotrajnim „kursevima“, gdje ih se upućivalo u osnovne radnje vezano za rukovanje lakim pješničkim naoružanjem – i to je bilo sve.

Najveća i najkrvavija ratna stradanja na „Sremskom frontu“, vezana su za borbe od kraja listopada 1944., do sredine travnja 1945. godine. ***Uzimajući u obzir angažirane ljudske i tehničke potencijale (i jedne i druge strane), opseg i dužinu trajanja borbi, kao i žrtve, bila je ovo, izvan svake sumnje, najveća ratna operacija u Jugoslaviji tijekom cijeloga rata.***

Pored već spomenutih vojvođanskih divizija, u tim bitkama sudjelovale su i druge partizanske postrojbe („8. vojvođanska brigada“, „Udarni bataljon Banatske operativne zone“, „Vršački“, „Pančevački“, „Peti“ partizanski odred i t.d.), ali i *Crvena armija* („4. motorizirani korpus“, „31. korpus“, „75. korpus“, „46. korpus“, snage „II ukrajinskog fronta“, postrojbe „57. armije III pokrajinskog fronta“ i t.d.). (Vidi: Sreta Savić, isto, str.6-7.)

Cijelih 175 dana (koliko se tvrdi da su trajale borbe na „Sremskom frontu“), u vrlo teškim uvjetima, frontalno se jurišalo na rafale neprijatelja. Ginulo se masovno, a mrtve i ranjene nitko nije niti brojao. Poginuli su zatrpavani uglavnom u masovne grobnice (tenkovske rovove), bez oznaka i obilježja, a mnogi su tek po svršetku rata uvršteni u popis „nestalih“ – budući da nisu postojali nikakvi podaci o mjestu pogibije ili lokaciji na kojoj se posmrtni ostaci nalaze. Teške bitke na Batini, Bolmanu i drugim mjestima, ostat će duboko urezane u sjećanja preživjelih kao najteže i najtragičnije životno iskustvo.

Za svo to vrijeme, srpske kolaboracionističke postrojbe (nedićevci, ljotićevci, Specijalna policija, četnici i drugi) nastavljaju savez s okupatorskim snagama, te među ostalim u jugoslavensku pozadinu ubacuju svoje (u Njemačkoj i Austriji) posebno obučene diverzantske skupine (među najpoznatijima su one što su ih vodili **Rade Pavlović „Ognjen“** i **Branko Gašparević „Gara“**). Usporedo s ovim operacijama (ubacivanja skupina zaduženih za diverzije, subverzivne akcije i psihološko-propagandni rat), četnički vođa **Draž**

Mihailović nalaze svojim podređenima: „**Propagirajte da Tito mobilše samo Srbe i šalje ih u Mađarsku da ginu, a muslimane i katolike čuva.**“⁵ – što će u desetljećima poslije rata postati mantra

⁵ Nikola Milovanović, *Kontrarevolucionarni pokret Draže Mihailovića; SLOM*; knjiga 4.; Beograd, 1983.; str. 265.; pdf izdanje (http://www.znaci.net/00001/11_4.pdf); stranica posjećena 12.07.2016.; istaknuo: Z.P. Na str. 254-283. knjige (u poglavlju *Plan lovačkih grupa Jugoistok*) autor prilično detaljno i uz navođenje konkretnih činjenica i dokaza opisuje vrlo široku i razgranatu obavještajno-vojnu suradnju srpskih kvislinških pokreta s okupatorskim snagama do samoga kraja rata, što ruši mit (koji još uvijek živi u Srbiji) o njihovoj „antifašističkoj“ borbi i „zaštiti srpskog naroda“.

srpskih nacionalista kad su u pitanju ratne operacije vezane za *Sremski front* i glavna uporišna točka za tvrdnje o „posebnim zaslugama Srba iz uže Srbije“ koji su „svojom krvlju i žrtvama stekli pravo na Vojvodinu“, ali i one po kojima je Tito „rešio srpsko pitanje na način da je desetine hiljada srpske dece poslao u smrt na Sremskom frontu.“

Do proboja fronte je došlo tek 12. travnja 1945. godine, i to tek poslije pojačanog angažmana sovjetskih postrojbi i masovnije upotrebe njihovih tenkova, zrakoplova i višecjevnih bacača raketa (tzv. *kačuša*, ili „*staljinovih orgulja*“).

Evo što o takvom načinu ratovanja kaže jedan od autora koji nastoji nešto realnije prikazati okolnosti u kojima su se odvijale ove borbe:

„(...) Istorija je nesumnjivo utvrdila nadčovečanske napore naših boraca i njihovih starešina u ovim borbama, njihovu impozantnu hrabrost, snalažljivost, požrtvovanje i patriotizam, čija je mladost tako masovno žrtvovana na sremskim poljima, ali nije dovoljno sagledala i ocenila neophodnu potrebu da se tako uporno iz dana u dan juriša u postojećim uslovima, sve do stabilizacije Sremskog fronta ... sa pretežno mladim i nedovoljno obučanim borcima i na otvorenom zemljištu, pa ostaje da ovo učine vojni istoričari.

Lično mislim da je ovako forsirani nalet naših jedinica na Sremskom frontu sve do nemačke januarske ofanzive bio prouzrokovan strategijskim i političkim razlozima ...“⁶

Da se uistinu radilo o ***najblaže rečeno neodgovornim postupcima*** tadašnjeg partizanskog vodstva, koji su najvećim dijelom bili motivirani političkim razlozima⁷, govori nam i pismo

⁶Vidi: dr Miladin Stevanović, *Na Sremskom frontu*, Gornji Milanovac, 1985., str.122-123.; istaknuo: Z.P.; knjiga je inače spadala u fundus vojnih – „garnizonskih“ biblioteka „JNA“ za cijelu bivšu SFRJ, a recenziju je radio general-pukovnik Milutin Morača (član Saveta federacije SFRJ i jedan od najvećih partizanskih heroja i vojnih zapovjednika – koji je osobno, kao zapovjednik „*Pete krajiške divizije*“ sudjelovao i u ovim borbama).

⁷“***Bez Sremskog fronta, značilo je: stati na oko tri četvrtine puta. Da ga nismo mi stvorili, verovatno bi pokušali drugi da to učine, što bi moglo imati teže posledice za našu budućnost. Sa sremskim frontom obezbedili smo ravnopravno partnerstvo sa saveznicima i u završnoj etapi rata i konačno oslobođenje zemlje sopstvenim snagama, čime smo isigurali tekovine revolucije i samostalan razvitak.***“ (Obrad Bjelica, *Mjesto*

koje mu pripada, NIN, Beograd, 23. rujna 1984.; preuzeto iz: dr. Miladin Stevanović, isto, str.363.; istaknuo: Z.P.).

jednoga od najutjecajnijih jugoslavenskih i srbijanskih poslijeratnih političara, **Dušana Čkrebića**, objavljeno u beogradskom tjedniku NIN, 2. rujna 1984. godine, povodom prijedloga da se poginulima u borbama na „Sremskom frontu“ konačno, nakon 40 godina (!) podigne zajedničko spomen obilježje. Evo dijela tog pisma:

„(...) Za te mladiće koji ako su i znali za Užičku republiku ili Igmanski marš sa svojih onda 13, 14, ili 15 godina, a u vreme najsajnijih bitaka našeg rata imali samo koju više, Sremski front je za njih bio to isto. On je bio njihova epopeja. Istina je, oni su ratovali u drugim uslovima, ali su njihove šanse da prežive bile vrlo male i slabe. A život je život, i čovek ima samo jedan, pa rastao se sa njim, za istu stvar, nešto pre ili nešto kasnije, skoro da je svejedno, pogotovu za društvo koje je iz toga proizašlo.

Pomenuo sam ovo jer neki koreni zašto nema skromnog belega Sremskom frontu možda leže i u onome, 'pa to su završne operacije', a to ne bi bilo, što narod kaže, ni pravo ni pošteno.

...Pali u Sremu malo su se sahranjivali po grobljima, već najčešće po rovovima i nepreglednim poljima koje je vreme zaravnjalo a kukuruz prekrio. Upravo zbog toga razmišljamo o trajnom belegu, o spomen-šumi i jednom kamenu granitu od 2-3 kubna metra u njoj, o kamenom ili metalnom listu ili cvetu, o jednoj kugli ili nečemu sličnom, nečemu što asocira na prekinutu mladost ...“ (dr. Miladin Stevanović, isto, str.354-355.).

Inicijativa Dušana Čkrebića, pretvorila se preko beogradskog NIN-a u žestoku javnu politikantsku polemiku, u kojoj se najmanje govorilo o činjenicama i meritumu stvari.

U toj javnoj prepisci posebno se isticao bivši upravnik logora Goli otok, mučitelj i zločinac **Nikola Bugarčić**, koji je polemiku nastojao okrenuti u smjeru „dokazivanja“ kako su u tim bitkama ginuli uglavnom i u velikoj većini Srbi. Osim toga što ova tvrdnja nije bila ničim potkrijepljena – jer **cjelovitog popisa žrtava nije bilo, kao što ga nema ni danas** – poslužila je da se ova tema trivijalizira, a fokus pažnje javnosti prebaci na političko polje. Tako su se obezvrijedile i ponizile same žrtve, ali i otvorile nove podjele, pri čemu je do izražaja došla ofenziva velikosrpskih snaga unutar KPJ, kojima je „Sremski front“ bio samo povod za još jedan izlazak na javnu scenu.

Prvotni „argument“ kojim se željelo opstruirati aktivnosti oko spomen-obilježja, bio je sadržan u tvrdnji da ove žrtve ne mogu imati istu „težinu“ kao one koje su pale od 1941. do 1944. godine jer se ovdje radilo o „završnim operacijama“ i „mobiliziranim“ borcima (više, dakle, nisu bili „dobrovoljci“, kako se do tada govorilo?!), postupno je prelazio u tvrdnje da je ionako „pretežan broj onih koji su poginuli na 'Sremskom frontu' bio iz opština uže Srbije“, a ne iz Vojvodine(!?). Ovaj teza predstavlja možda najveću u nizu besmislica koje su izrečene u spomenutoj javnoj polemici. Naime, nikada nije utvrđena nacionalna struktura žrtava, kao niti broj boraca iz pojedinih republika ili pokrajina, kao što do kraja osamdesetih godina nije bila sačinjena ni evidencija poginulih, pa **čak niti približno utvrđen**

ukupan broj poginulih – što dokazuju izjave samih aktera koji su vodili ove ratne operacije i zapovjedali postrojbama.

Morbidno je prekopavati po kostima i prebrojavati mrtve – a posebice je nečasno, nemoralno i nehumano manipulirati žrtvama i njihovim brojem u propagandno-političke svrhe, a da se prije toga ne želi sagledati činjenice i utvrditi pravo stanje stvari.

Ovdje je potpuno jasno, da se od svršetka tih operacija, od strane u vlasti vrlo utjecajnih pojedinaca, nastojalo naturiti stav kako su Srbi iz „uže Srbije“ bili najveće žrtve na „Sremskom frontu“ – čime bi se poništio i obezvrijedio doprinos naroda i narodnosti Vojvodine u borbi protiv okupatora, pogotovu u oslobađanju vlastitog područja.

Iz osjećaja obveze prema poginulim suborcima, neki od zapovjednika (poput **Srete Savića**), nastojali su napraviti popise žrtava, i tako makar dijelom odraditi ovaj posao umjesto državnih tijela, kojima do toga, očito nije bilo stalo.

Zato treba pogledati što o svemu pišu zapovjednici postrojbi koje su ratovale u ovim krvavim borbama.

Pedantni komandant **51. vojvođanske divizije, Sreta Savić**, na kraju spomenute knjige, na str. 219-289., objavljuje „*Spisak poginulih boraca i rukovodilaca 51. vojvođanske udarne divizije od dana formiranja 1. novembra 1944. godine do kraja rata 15. maja 1945.*“.

Riječ je o nepotpunom popisu, jer, o tome (na žalost) nije vođena nikakva sustavna evidencija, nego je sve bilo prepušteno pojedinim zapovjednicima na terenu. Popis je razvrstan po postrojbama nižeg ranga koje su ulazile u sastav **51. vojvođanske divizije (Sedma brigada, Osmo brigada, Dvanaesta brigada, Četrnaesta brigada, Artiljerijska brigada, i Prištapske jedinice)**.⁸ Svoj rad, Savić je završio 1974. godine, a na kraju knjige (str.289.)

⁸ Do okrupnjavanja dotadašnjih manjih formacija u divizije, u jesen 1944. godine, došlo je iz više razloga: prije svega radi lakše koordinacije i prilagođavanja sustavu vođenja i zapovijedanja *Crvene armije* i prelaska s gerilskog na frontalni način ratovanja, kao i zbog masovnog angažiranja dodatnih ljudskih potencijala.

daje *Napomenu* slijedećeg sadržaja: „*Priloženi spisak poginulih boraca i rukovodilaca 51. divizije prikupio sam u Vojnoistorijskom institutu JNA i preko opštinskih odbora Saveza boraca sa teritorija SAP Vojvodine. I pored nastojanja da spisak obuhvati sve poginule i da svi podaci o njima budu tačni, sigurno je da se to nije moglo potpuno postići. Zbog toga molim roditelje, rođake, preživjele borce i poznanike poginulih da shvate da je to maksimum koji sam, u tom pogledu, mogao postići.*“

Iz priloženog vidljivo je da je **od ukupno 1.645 poginulih** koji su evidentirani na ovim popisima, njih samo **14 (četnaest)**, odnosno, **0,78% bilo iz Srbije** – od čega **6 s područja Beogradai** samo **8 iz općina „uže Srbije“** - dok ih je **4 (četvero)**, odnosno, **0,24%** iz Crne Gore.

U daljnjoj analizi, može se vrlo lako utvrditi, da je *od ukupnog broja poginulih (1.645)*, samo *njih 231 (ili 14%) došlo izvan područja koje kasnije ulazi u sastav Vojvodine*, dok je *preostalih 1.414 (ili 86%) potjecalo upravo s tog teritorija* (Bačke, Banata i „istočnog“ Srijema). Među onima koji potječu s drugih područja, najbrojniji su borci iz Hrvatske (Baranja i Slavonija) i Bosne i Hercegovine, u ogromnoj većini Hrvati, Mađari i Muslimani, što se može vrlo lako zaključiti po osobnim imenima i prezimenima.

Ako se zna da je upravo 51. vojvođanska divizija prošla najkrvavija bojišta na *Sremskom frontu* (jer su „*njena borbena dejstva bila vezana... najviše za forsiranje velikih reka – Dunava i Drave, zauzimanje i odbranu mostobrana – batinski, virovitički i bolmanski ...*“, a „*u završnim operacijama oslobodila je ili učestvovala u oslobađanju mnogih naseljenih mesta – Osijek, Podravska Slatina, Virovitica, Koprivnica, Ludbreg, Ptuj i druga...*“ (Citati iz: Sreta Savić, isto, str.4.), te da je u njezinom sastavu bilo „dobrovoljaca“ i mobiliziranih iz svih republika buduće Jugoslavije – najviše iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, pa čak i pojedinaca iz Rumunjske, Italije, Mađarske, SSSR-a, SAD-a ..., onda je sasvim sigurno da njezin internacionalni sastav uvelike odražava strukturu tipičnu i za druge velike partizanske formacije koje su nastale na vojvođanskom prostoru u spomenutom razdoblju.

S pravom se postavlja pitanje: *kakva je svrha ovih „prebrojavanja“ žrtava, i koji su se ciljevi time htjeli postići?*

Što se srpske nacionalističke klike tiče, namjere su im bile potpuno jasne: *dokazati kako je srpski narod prolio najviše krvi u borbi protiv naci-fašizma i time stekao povlašten status u odnosu na sve druge u Jugoslaviji, pa i pravo na pokrajine Vojvodinu i Kosovo i Metohiju.*

Ima li ikakvoga temelja za ovakve teze (koje su u srpskoj javnosti i danas itekako prisutne)?

Srpski emigrant dr **Bogoljub Kočović** (doktor prava, ekonomist, statističar), u svojim je knjigama raskrinkao monstruožnu „igru brojki“ vezano za manipulacije žrtvama Drugoga svjetskog rata i podatke koji su se u tom smislu pojavljivali u službenim izvorima komunističke Jugoslavije.

U Beogradu je 2005. godine tiskana njegova knjiga (*Sahrana jednog mita: žrtve Drugog svjetskog rata*, izd. Otkrovenje; prvi put objavljena u Londonu 1985. godine) u kojoj autor dodatno pojašnjava ranija istraživanja, načine na koje je dolazio do izračuna, ali i opetovano ponavlja svoje nepomirljive stavove o štetnosti „licitiranja“ i manipulacije žrtvama, navodeći to kao jedan od bitnih uzroka izbijanja ratnih sukoba na području bivše SFRJ 1991. godine.

O fenomenu preuveličavanja žrtava, on u svojoj knjizi, među ostalim piše:

"Nalazimo se pred čudnom pojavom: ukoliko jedna osoba 'tvrdi' da je veći broj njenih sunarodnika ubijeno – utoliko ta osoba ima veće zasluge i smatra se većim nacionalistom. Drugim rečima, da li je jedna osoba 'izdajnik' svog naroda ako ne 'nalazi' da je bilo toliko žrtava kako se to na svim stranama tvrdi?"

Potom prelazi na sažeto objašnjenje vezano za utvrđivanje broja i strukture žrtava:

„Prema mojim izračunavanjima, demografski gubici Jugoslavije su 1.985.000. Odnosno, broj stanovnika Prve Jugoslavije, da nije izbio za nas Drugi svetski rat, mogao je biti 1948. godine 17.263.000, a bio je samo 15.772.000 manje 494.000 stanovnika koji su se nalazili 1948. godine u oblastima koje su pre Drugog svetskog rata bile pod Italijom (...)

Ukupno je moglo biti nerođenih na celoj teritoriji Prve Jugoslavije: 333.000 (...)

Broj iseljenih van granica Jugoslavije je ocenjen na 654.000 (...)

Za mene, pak, ostaje žalosna činjenica da je za celokupnu Jugoslaviju (1941–45.) bilo oko 1.985.000 demografskih i, u okviru demografskih gubitaka, 1.014.000 žrtava. Ostaje činjenica da je najviše, relativno govoreći, stvarnih žrtava bilo u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Vojvodini; da su ukupno uzevši Srbi imali malo veće relativne gubitke od Muslimana (ako uzmemo Srbe i Crnogorce zajedno) ili ako odvojimo Crnogorce od Srba, onda su Crnogorci ti koji su imali najveće stvarne gubitke među jugoslovenskim narodima, slede Srbi i Muslimani. I da su najviše stradali Srbi (i Crnogorci) u Hrvatskoj, BiH i Crnoj Gori, kao i Hrvati u BiH, Srbi u Makedoniji, Muslimani u BiH itd.

Najzad, ostaje činjenica da su, govoreći o relativnim gubicima, najviše pretrpeli Jevreji i Cigani, pa tek onda neki od jugoslovenskih naroda...

(...) Treba uvek imati na umu da su žrtve pale od raznih i mnogobrojnih ruku. S jedne strane, bilo je mnogo žrtava u borbama sa raznim okupatorima, bilo među građanskim bilo među vojnim licima. I tu leži naš veliki doprinos u Drugom svetskom ratu – u borbama protiv nacista i njihovih satelita. Ali s druge strane, i tu ne možemo da se ponosimo, za veliki broj žrtava u Jugoslaviji doprineli su razni: građanski, nacionalni i ideološki ratovi između raznih strana, nacionalista i komunista u Sloveniji, četnika i partizana (gde nije bilo samo komunista), ustaških ili domobranskih jedinica, ljotićeviskih dobrovoljaca sa četnicima i partizanima; kao i građanski nacionalistički ratovi, u prvom redu između Srba i Hrvata i Muslimana na teritoriji Hrvatske, i Bosne i Hercegovine. Ne zaboravimo da su u Crnoj Gori naročito pale velike žrtve: između Srba i Srba, ili – između Crnogoraca i Crnogoraca!

Kada kažemo 'krvavi obračuni' Hrvata i Srba, treba reći da to nije bio pravi, u bukvalnom smislu, rat između Srba i Hrvata. Srbija, na primer, sa najvećim brojem Srba, u poređenju s drugim oblastima, nije učestvovala u 'ratu' sa Hrvatima. Pa ni Crna Gora. 'Rat' između Hrvata i Srba bio je u stvari proces u dva pravca: pokušaj Pavelićeve tzv. države da zбриše Srbe u oblasti Hrvatske i Bosne-Hercegovine, i, potom, odbrana i odmazda od strane Srba četnika i Srba partizana (...)⁹

⁹ Za dijelove teksta pod navodnicima vidi: beogradski tjednika *Vreme* (Arhiva – br.842., od 22. veljače 2007. godine, tekst pod naslovom: *Stvarne žrtve*); <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=488800>; stranica posjećena 14.12.2010.; dijelove teksta istaknuo: Z.P.

Već iz ovog kratkog ulomka vidljivo je da je Kočović (kao i u ranijim knjigama) dotaknuo

samu srž problema, bar kad su u pitanju istraživanja broja žrtava i prezentiranje građe. Što se političkih ocjena vezano za događanja na jugoslavenskom prostoru tijekom Drugoga svjetskog rata i srpsko-hrvatskih odnosa tiče, iznosi stavove tipične za umjerenog nacionalistu koji i pored svih predrasuda koje ga opterećuju, pokušava koliko-toliko objektivno sagledati prošlost i pronaći uzročno-posljedične veze između pojedinih događaja i procesa.

U razmatranju problematike ljudskih gubitaka pojedinih jugoslavenskih naroda, **Kočović** je možda najbliži onome što se danas smatra relevantnim u domeni ovih istraživanja, pa ćemo mu se kasnije na trenutak vratiti i razmotriti još neke zanimljive podatke koje iznosi.

Treba biti pošten i reći da je srpski narod u Drugom svjetskom ratu preživio veliku tragediju i podnio goleme žrtve.

No, želi li se na ovaj način „vrednovati“ doprinos u stvaranju nove Jugoslavije, najvažnije je ***pitanje koliki je broj žrtava fašističkog terora u ukupnom broju***, pa na koncu i ***koliko je žrtava iz redova srpskog naroda poginulo u borbi protiv okupatorskih snaga***.

U nedostatku makar i približnog pregleda nacionalne strukture partizanskih postrojbi i NOP-a u cjelini, jedino što preostaje jeste da se međusobno kompariraju podaci o ukupnim žrtvama pojedinih naroda. Takva analiza, međutim pokazuje, da u najvećem broju slučajeva nema nekih većih odstupanja kad su u pitanju najbrojniji narodi (Srbi, Hrvati, Muslimani), naravno kad se broj žrtava stavi u korelaciju s ukupnim brojem pripadnika pojedinog naroda, odnosno, promatraju li se ***relativni*** gubici svakog naroda ponaosob.

Kad je etnička struktura stvarnih ratnih gubitaka na području Jugoslavije u pitanju, Kočović (u istoj knjizi - iz 2005. godine) navodi ***apsolutne, minimalne i maksimalne stvarne ratne gubitke***, koji iznose:

Za Srbe: apsolutni – 487.000 (6,9%), minimalni – 452.000 (6,4%) i maksimalni – 528.000 (7,5%);

Za Crnogorce: apsolutni – 50.000 (10,4%), minimalni – 48.000 (10,0%) maksimalni – 52.000 (10,9%);

Za Hrvate:apsolutni – 207.000 (5,4%), minimalni – 190.000 (5,0%), maksimalni – 240.000 (6,3%);

Za Muslimane: apsolutni – 86.000 (6,8%), minimalni – 80.000 (6,3%), maksimalni – 100.000 (7,9%);

Za Slovence: apsolutni – 32.000 (2,5%), minimalni – 28.000 (2,2%), maksimalni – 36.000 (2,8%);

Za Makedonce: apsolutni – 7.000 (0,9%), minimalni – 5.000 (0,6%), maksimalni – 10.000 (1,3%).

Promatrajući gornje podatke, vidljivo je da su ***Crnogorci i Muslimani imali veće relativne stvarne gubitke od Srba***, a da Hrvati za njima zaostaju tek za 1,2 – 1,5%, dok samo Slovenci i Makedonci imaju osjetno manje gubitke.

Nadalje, **ukupan zbroj stvarnih ratnih gubitaka jugoslavenskih naroda (Srba, Crnogoraca, Hrvata, Muslimana, Slovenaca i Makedonaca)** iznosi: **apsolutni: 869.000; minimalni: 803.000; maksimalni: 966.000**. Razliku do apsolutnog broja stvarnih žrtava (1.014.000) – odnosno, minimalnog (917.000) i maksimalnog (1.165.000), predstavljaju gubici nacionalnih manjina ili etničkih skupina (Bugara, Rusa, Ukrajinaca, Čeha, Slovaka, Poljaka, Vlaha, Rumunja, Grka, Albanaca, Turaka, Njemaca, Mađara, Talijana, Roma – Cigana, Židova i „Ostalih“). U ovoj kategoriji žrtava, **najveći broj je „Ostalih“** (kojima nije utvrđena nacionalna ili etnička pripadnost), i on iznosi **120.000**, potom slijede **Židovi sa 60.000, Romi (Cigani) sa 27.000, Nijemci sa 26.000** i td.

Kočović u svojoj iscrpnoj analizi, daje i pregled naroda, manjina i etničkih zajednica koje su imale najveće **relativne** gubitke u postotcima (postotak ukupno poginulih ili umrlih od posljedica rata u odnosu na ukupan broj pripadnika pojedinog naroda, manjinske ili etničke zajednice):

(1) **Židovi 77,9 %**; (2) **Romi (Cigani) 31,4%**; (3) **Crnogorci 10,4%**; (4) **Srbi 6,9%**; (5) **Muslimani 6,8%**; (6) **Hrvati 5,4%**; (7) **Nijemci 4,8%**; (8) **Slovinci 2,5%**; (9) **Albanci 1,0%**; (10) **Mađari 1,0%**; (11) **Makedonci 0,9%** (....)

Ovdje **Srbi**, kao što se vidi, **zauzimaju četvrto mjesto**, a **Muslimani** koji su **na petom mjestu, zaostaju za njima za samo 0,1%**.

Zanimljivo je ukratko pogledati i kako se kreću ratni gubici pripadnika NOP-a u pojedinim republikama koje pronalazimo kod nekih drugih istraživača.

U odnosu na ukupan broj stanovnika Jugoslavije (izračunat za 1941. godinu), „uža“ Srbija, odnosno, Srbija van pokrajina ima uvjerljivo najviše stanovnika od svih budućih republika i pokrajina (u apsolutnom broju, to je 4.200.000, ili 26,29% od ukupnog broja stanovnika tadašnje Kraljevine Jugoslavije koji iznosi 15.973.000).

Iza nje slijede: **Hrvatska sa 3.780.000**, odnosno, **23,66%**; **Bosna i Hercegovina sa 2.825.000**, odnosno, **17,69%**, i td.

U odnosu na ukupan broj stanovnika u „užoj“ Srbiji 1941. godine (4.200.000), poginuli partizanski borci (njih ukupno 42.000), čine, dakle, 1%.

Ovaj postotak je:

kod **Crne Gore 3,55%** (15.000 poginulih boraca na ukupno 422.000 stanovnika); kod **Bosne i Hercegovine, 2,55%** (72.000 poginulih boraca na ukupno 2.825.000 stanovnika); kod **Hrvatske, 1,75%** (66.000 poginulih boraca na ukupno 3.780.000 stanovnika); kod **Makedonije, 1,27%** (tj. 14.000 poginulih boraca na ukupno 1.105.000 stanovnika).

Po ovom kriteriju, dakle, „uža“ Srbija zauzima tek peto mjesto (iza nje je jedino Slovenija sa 0,97%, odnosno, 12.000 poginulih na ukupno 1.230.000 stanovnika).

Promatramo li strukturu poginulih pripadnika jugoslavenskog partizanskog pokreta u pojedinim republikama u odnosu na ukupan broj poginulih na razini Jugoslavije, zapažamo slijedeće:

U ukupnom broju (od 237.000) poginulih boraca, „uža“ Srbija sudjeluje sa 42.000, što iznosi 17,7% od ukupnog broja poginulih pripadnika NOP-a..

Usporedbe radi, ***taj broj je kod Bosne i Hercegovine 72.000, odnosno, 30.38%, a kod Hrvatske 66.000, odnosno, 27,85%.¹⁰***

¹⁰ Podaci za izračun uzeti iz: Vladimir Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989., str. 24. – tabela 9. i str. 116. – tabela. Argumentacija da su Srbi predstavljali većinu u formacijama NOP-a koje su formirane na području Hrvatske – pri čemu se za to vežu teze da su oni najviše i ginuli – pada u vodu kad se pogleda nacionalna struktura partizanskog pokreta, u kojemu su Hrvati činili više od 60%, uz sudjelovanje velikog broja nacionalnih manjina (Čeha, Slovaka, Židova, Rusina, Mađara, Talijana itd.). Postotak Srba u tom pokretu jeste bio nešto veći nego njihov udio u ukupnom pučanstvu, ali nikako se ne može prihvatiti tvrdnja da je riječ o bilo kakvoj srpskoj većini u NOP-u Hrvatske.

U ovom slučaju, „uža“ Srbija, dakle, zauzima tek treće mjesto.

Bez obzira na stanovita odstupanja u razgraničenjima „uže“ Srbije 1941. godine u odnosu na kasnije razdoblje, ***nema, dakle, niti govora o bilo kakvoj brojčanoj nadmoći Srba iz tog područja u partizanskom pokretu, a koja bi mogla poslužiti za eventualno stjecanje bilo kakvih „posebnih zasluga“, a još manje posebnih prava u državi koja je uspostavljena 1945. godine. Nešto o ukorijenjenosti i rasprostranjenosti partizanskog pokreta u Srbiji, govori uostalom i podatak da je od ukupno 167.000 poginulih osoba iz ove republike, samo jedna četvrtina poginulih registrirana kao „pali borci“. Gdje, kako i na čijoj strani su poginuli ostali (koji čine 3/4 od ukupnog broja poginulih građana), nepoznato je, ali i taj podatak svakako govori o masovnosti sudjelovanja Srba iz „uže“ Srbije u partizanskom pokretu.***

Pogledaju li se ***podaci o ukupnim demografskim gubicima po republikama i pokrajinama (izraženo u postotku u odnosu na ukupno stanovništvo pojedine republike, odnosno pokrajine)***, onda je redoslijed slijedeći:

Prva je Vojvodina, sa 22,4%, druga je Bosna i Hercegovina, sa 15,1%, treća je Hrvatska, sa 12,4%, četvrta je Crna Gora, sa 11,2%, a „uža“ Srbija je na petom mjestu, sa 8,6%. (Vidi: V. Žerjavić, isto, str.33)

Teze ***Nikole Bugarčića*** i njemu sličnih, o tomu kako je „pretežan broj od onih 30.000 poginulih“ na Sremskom frontu bio iz „opština uže Srbije“, nisu bile plod slučajnosti, nego smišljene strategije i tu treba tražiti stvarne razloge izostanka bilo kakvih ozbiljnijih pokušajada se utvrdi makar i približno broj poginulih – ***po imenu i prezimenu***, a ako treba i ***po mjestu prebivališta, kako bi se s ovim 'licitiranjima' prestalo. Do ovih podataka sasvim sigurno nije bilo teško doći, budući da su partizani imali evidenciju kako svojih „starih“***

boraca, tako i onih mobiliziranih, pa i dragovoljaca – jer su ih sve uključivali u svoje postrojbe.

U svojoj knjizi i sam ***Sreta Savić jasno kaže, da niti 30 godina nakon proboja 'Sremskog fronta' nije bilo nikakvog objedinjenog popisa žrtava, što je, kao i u brojnim drugim sličnim slučajevima otvaralo prostore za manipulacije različitih vrsta, ali i svjedočilo o krajnjoj nebrizi države za one koji su za njezino oslobođenje ginuli, i na koje su se političari u svakoj prigodi pozivali slaveći „tekovine NOB-e“ i tako učvršćujući svoju vlast.***

U pokušajima da se ipak opravdaju golemi gubici mladih života, ponekad se pristupalo idealiziranom prikazu tijeka borbi, koji je doista imao vrlo malo zajedničkog sa surovom realnošću s kojom su se susretali oni koji su masovno ginuli na poljima Srijema, Slavonije, Banata, Bačke i Baranje.

„Na Sremskom frontu većina boraca su bili mladići i devojke između 17 i 22 godine. Pored ovoga, među borcima na Sremskom frontu nalazilo se i na stotine dečaka koji nisu bili samo kuriri već i odvažni izviđači, bombaši i mitraljesci. Starešinski kadar na ovome frontu takođe je bio mlad (pretežno između 18 i 30 godina), a ne mali broj prekaljenih, otresitih i odvažnih boraca od 16, 17 i 18 godina nakon savlađivanja kraćih vojnih kurseva neposredno iza linije fronta, postajali su desetari i komandiri vodova i sa uspehom vodili ove jedinice“

Ovako je već spomenuti dr. Miladin Stevanović (ista knjiga, str.73.; istaknuo: Z.P.) pokušao objasniti ono što se objasniti ne može: ***da „dečaci“ mogu imati neviđeni moral, ideološku svijest i želju za borbom(!?), a da su već sa 16, 17, ili 18 godina „prekaljeni, otresiti i odvažni“, u toj mjeri da mogu biti vrhunski ratni zapovjednici!?***

Posljednjih desetljeća, pojavile su se i brojne tvrdnje po kojima su na „Sremski front“ mobilizirana uglavnom djeca iz građanskih obitelji (koje rat do tada nije dotakao), odnosno ideološki neistomišljenici, što je također vrlo zanimljiva teza i ne može se tek tako odbaciti.

No, kako god bilo, Srbi su nakon više od 300 godina (od prvih značajnijih doseljavanja na prekosavske i prekodunavske prostore) uspjeli Vojvodinu pripojiti svom državnom području. Brojne planske i organizirane kolonizacije – pogotovu poslije svjetskih ratova, kad su kao „solunaši“ ili partizanski „prvoborci“ stizali dobijajući zemlju i kuće protjeranih starosjedilaca (mahom Nijemaca), ili gradeći čitava (kolonistička) naselja na darovanim zemljištima i o trošku države – asimilacija uz razne mjere državne prisile u obje Jugoslavije, česte i smišljene administrativne podjele na štetu autohtonih naroda, prevlast u državnim tijelima vlasti i partijskom aparatu, i na kraju, mit o posebnim srpskim zaslugama u stvaranju nove Jugoslavije, sve je to u svojoj konačnici rezultiralo time da Srbija od Vojvodine stvori svoju sjevernu provinciju koju danas drži u kolonijalnom položaju.

Na temelju odluke Predsjedništva AVNOJ-a (od 19. lipnja 1945. godine), formirana je posebna Komisija za utvrđivanje granice između Vojvodine i Hrvatske kojoj je na čelu bio ***Milovan Đilas***. Na taj način trebalo je samo formalno potvrditi ono što je već skrojeno u partijskom vrhu. Crta razgraničenja utvrđivana je bez jasnih kriterija (negdje se primjenjivalo

načelo prirodne granice, negdje načelo etničke većine, ali po pravilu na štetu nesrpskih naroda, napose Hrvata, naročito u zapadnoj i južnoj Bačkoj gdje su predstavljali većinu). Svoje odluke Komisija je pokrivala izraženom voljom NOO (Narodnooslobodilačkih odbora), što se ne rijetko pretvaralo u igrokaz u kojemu su 2-3 osobe svojim glasovima izražavale stav kojim se potvrđivalo ono što su Đilas i većina članova već odlučili. Nakon provedenog razgraničenja – pri čemu je Hrvatska ostala bez istočnog Srijema, a prostor Vojvodine tako teritorijalno zaokružen da sa Srbijom predstavlja cjelinu, Đilas je izjavio kako je zahvaljujući njegovoj Komisiji „anuliran Hebrangov zahtjev da Hrvatska bude do Zemuna.“ Na drugoj strani, ista je Komisija zahtjeve (koji su dolazili od člana **Jerka Zlatarića**), da se pri razgraničenju vodi računa o tomu da u južnoj i jugozapadnoj Bačkoj, na potezu od Subotice do Bačke Palanke živi 120.000 Hrvata, i da oni u tom dijelu ove regije predstavljaju većinu u cjelosti ignorirala, uz obrazloženje Đilasa i njegovih istomišljenika da se ne može „tako duboko zadirati u srpsko tkivo“. Očito da je Bačka već bila dijelom „srpskog tkiva“.

Hrvatska je praktično od početka bila tretirana kao poražena strana i kažnjena je amputacijom dijela teritorija na način da je gotovo 2/3 Srijema završilo u Vojvodini (od ukupno 6.866 km² Hrvatskoj je ostalo 2.445km², dok je 3.942 km² praktično pripojeno Srbiji).

Slična politika kakva je vođena u Kraljevini Jugoslaviji (uz neke modifikacije i metodologiju prilagođenu novim uvjetima, nastavila se i u okviru nove Jugoslavije. Postojao je jedan „državotvorni“ narod koji je sebe smatrao „kičmom Jugoslavije“ i čije su ratne zasluge glorificirane i isticane preko svake razumne mjere, dok su svi ostali bili sporedni akteri u cjeloj priči. Oni su „oslobođeni“ tobože „zaslugom najvećeg i najbrojnijeg naroda“ i tretirani kao podanici, a ne slobodni i jednakopravni u državnoj zajednici formalno „slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti“.

Komunisti su tako već u prvim godinama nakon rata u potpunosti iznevjerili vlastito načelo **nacionalne slobode i ravnopravnosti zanemarujući sve svoje manifeste, deklaracije, govore i političke odluke**. Na isti način kako su izigrali i zapadne saveznike kojima su čvrsto obećali da će Jugoslavija biti demokratska zemlja s višestranačkim političkim sustavom.

U takvoj atmosferinije bilo mjesta ni za povijesnu istinu ni za stvarne žrtve rata.

Nakon dugotrajnih i žučnih rasprava i oštih polemika, tek krajem osamdesetih godina je konačno riješen i problem obilježavanja ovog najvećeg stratišta na jugoslavenskom tlu tijekom Drugoga svjetskog rata, izgradnjom *Spomen kompleksa Adaševci* (kod Šida).

U Spomen-muzeju, na zidove su postavljene brončane ploče s imenima poginulih. Popisano je ukupno(imenom i prezimenom) 13.000 jugoslavenskih boraca (1.100 boraca *Crvene armije*, 623 borca *Bugarske narodne armije* i 163. borca brigade *Italija*), iako se procjenjuje da ih je u tim višemjesečnim borbama poginulo između 30 i 40 tisuća.

Svi drugi ostali su i bez groba i bez imena – bezimene žrtve iz vremena bezumlja, mladost koja je poslana na stratište zbog „viših interesa“ i iz „političkih i strateških razloga“.

Istina o „Sremskom frontu“ – najvećoj klaonici tijekom Drugoga svjetskog rata na području Jugoslavije na koju su poslana nedorasla i nedozrela djeca, dok su se iskusni

komandanti, partizani i „prvoborci“ uglavnom krili u dubokoj pozadini čekajući kraj rata, ostaje i dalje prešućena.

Živi još samo u sjećanjima onih koji su izgubili svoje najbliže u posljednjim mjesecima ratnog sukoba. Fragmente o sudbinama žrtava ponekad pronalazimo i na nekome od malobrojnih sačuvanih požutjelih papirana kojima (nevješto iskucana, na pisaćem stroju) stoji „Obavest“...da je „Vaš sinhrabro položio svoj život za slobodu... dana ...kod mesta“, uz ono neizostavno na kraju: „Smrt fašizmu-sloboda o narodu!“

Na obalama i u muljevitim koritima rijeka i kanala, na nepreglednim ravnicama, pustarama i proplancima, u ritovima i šumarcima...na brdovitim srijemskim obroncima i banatskim pješčenjacima, pod žitnim i kukuruznim poljima, ostale su zauvijek zakopane sudbine tisuća bezimene djece koja su hladno i bešćutno gurnuta u pakao rata i smrt.

Zakopane i zaboravljene...

Autor: Zlatko Pinter